

УДК 378.1

Світлана ЗУБЛЕВИЧ,
кандидат економічних наук, професор
кафедри обліку та аудиту
Національного університету водного
господарства та
природокористування, м. Рівне

Тамара КОСТЮКОВА,
зав.відділом навчальних технологій та
системних досліджень навчально-
методичного відділу Національного
університету водного господарства
та природокористування, м. Рівне

Галина ТУРОВСЬКА,
кандидат технічних наук, доцент,
кафедри охорони праці та безпеки
життєдіяльності Національного
університету водного господарства
та природокористування, м. Рівне

МОНІТОРИНГ ПРОВЕДЕННЯ ВІДКРИТИХ ЗАНЯТЬ У СИСТЕМІ СТУПЕНЕВОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Удосконалення якості керування навчальним процесом у вищому навчальному закладі в системі ступеневої освіти потребує впровадження моніторингу, метою якого є підвищення результативності системи менеджменту якості та навчального процесу в цілому, забезпечення максимальної відповідності підсумків навчального процесу вимогам сьогодення. Одним з напрямків моніторингу якості є моніторинг відкритих занять.

Ключові слова: моніторинг, якість освіти, відкриті заняття, якість навчального процесу, інтерактивна лекція, мультимедійні технології.

Усовершенствование качества управления учебным процессом в высшем учебном заведении в системе многоуровневого образования нуждается во внедрении мониторинга, целью которого является повышение результативности системы менеджмента качества и учебного процесса в целом, обеспечения максимального соответствия итогов учебного процесса требованиям нынешнего времени. Одним из направлений мониторинга качества является мониторинг открытых занятий.

Ключевые слова: мониторинг, качество образования, открытые занятия, качество учебного процесса, интерактивная лекция, мультимедийные технологии.

Improvement of management quality of an educational process in higher educational establishments in system of multilevel education needs introductions of monitor-

ing the aim of that is an increase of effectiveness of the system of quality management of educational process on the whole, providing of maximal accordance of results of educational process with the requirements of present time. One of the quality monitoring direction is the monitoring of opened lessons.

Key words: *monitoring, quality of education, open employments, quality of educational process, interactive lecture, multimedia technologies.*

Постановка проблеми. Проблема якості освіти є соціально значимою не лише в науковому, але і в практичному плані у зв'язку з акредитацією навчальних закладів ступеневої освіти та необхідністю стандартизованої об'єктивної оцінки якості реалізації варіативних навчальних програм, різнорівневого і різнопрофільного навчання.

Наш університет проводить заходи, які спрямовані на покращання якості керування навчальним процесом через його моніторинг відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 1283 від 14 грудня 2011р. "Про затвердження Порядку проведення моніторингу якості освіти", а також Положення про систему контролю якості навчального процесу у НУВГП, затв розпорядженням ректора №39 від 07.07.2011р., та Положення про відкриті заняття, затв. розпорядженням ректора №37 від 07.07.2011р.

Процес моніторингу має на меті не тільки усунення невідповідностей, які склалися, але і прогнозування можливих. Об'єктами моніторингу стали: готовність кафедр до навчального року; дотримання розкладу навчальних занять; якість проведення навчальних занять та контрольних заходів; методичне забезпечення навчальних дисциплін; рівень знань студентів.

Аналіз останніх досліджень. У науковій педагогічній літературі питання моніторингу освітнього процесу є предметом дослідження багатьох вчених - І.П. Анненкової, І.В. Бестужева-Лади, І.П. Герасимова, Т.І. Заславської, Ю.А. Левади, О.М. Майорова, Н.П. Пішулина, А.Я. Савельєва, Н.А. Селезньової, Л.Г. Семушиної, А.І. Субетто, Р.Є. Шишова та ін..

Внаслідок актуальності моніторингу в освіті у науковій педагогічній літературі зустрічається багато тлумачень цього поняття [див.1,8]. Проте можна виділити спільні риси, які притаманні усім визначенням. По-перше, це тлумачення моніторингу як інформаційної системи, яка постійно поповнюється; по-друге: обов'язкове проведення під час моніторингу порівняння з будь-яким еталоном, стандартом, бажаною моделлю тощо; по-третє, моніторинг включає розробку еталону та критеріїв його оцінювання.

З точки зору організації моніторингу в наведених вище нормативних документах університету малося на увазі супровідне оцінювання і поточна регуляція навчального процесу. Це система, яка складається з показників, визначених на підставі відповідних нормативних документів МОНмолодьспорту України та внутрішніх документів університету, методів їх розробки і постійного спостереження за цими показниками, станом та динамікою керованого об'єкта з метою його оперативної діагностики, випереджального визначення диспропорцій, вироблення та коректування управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу. Під час моніторингу якості навчальних за-

нять та контрольних заходів в нашому університеті використовуються показники, які отримані на виході таких процесів:

- проведення лекцій, семінарів, практичних занять, індивідуальної роботи;
- проведення виробничої практики;
- здійснення поточного, проміжного і підсумкового контролю навчальних досягнень студентів, державної атестації.

Були визначені основні завдання контролю якості проведення занять та контрольних заходів (екзаменів та інших форм контролю навчальних досягнень студентів), до яких віднесли: встановлення відповідності змісту занять вимогам „Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах”[10], робочої програми; встановлення рівня підготовленості викладача до занять, у тому числі наявності відповідної навчально-методичної документації; визначення теоретичного та методичного рівня викладання навчальної дисципліни.

Планування контролю якості проведення занять та контрольних заходів проводиться з урахуванням аналізу результатів підсумкового контролю, обрання за конкурсом або продовження дії контракту викладачів, нарікань студентів тощо, а також для підвищення педагогічної майстерності викладачів, передачі передового педагогічного досвіду.

Проведення відкритих занять є невід’ємним елементом методичної діяльності науково-педагогічного працівника, що проводиться з метою активізації творчої професійної діяльності, стимулювання безперервної фахової та загальної освіти, якісної роботи, підвищення відповідальності за результати навчання та виховання.

Відкрите заняття виконує ряд функцій, а саме:

—інформаційну – з одного боку, виявляється рівень професійної компетенції та педагогічної майстерності науково-педагогічного працівника, з іншого – рівень підготовленості студентів групи;

—діагностуючу – виявляються провідні методи і прийоми, що застосовуються викладачем, їх відповідність цілям заняття, врахування специфіки аудиторії; встановлюються причини прогалин у знаннях студентів;

—мотивуючу – стимулюється подальше удосконалення професіоналізму науково-педагогічного працівника та навчальної діяльності студентів;

—прогнозуючу – відбувається обмін досвідом, визначаються шляхи підвищення педагогічної майстерності.

Згідно з Положенням про відкриті заняття НУВГП [11], відкрите заняття – це форма педагогічного контролю, метою якого є виявлення рівня професійної компетентності та педагогічної майстерності викладача для подальшого удосконалення викладацької діяльності та підвищення рівня навчальних досягнень студентів. Відповідно до поставленої мети відкриті заняття (лекційні, семінарські, практичні заняття та лабораторні роботи) проводилися за такими видами:

– *пробне* – відкрите заняття, що проводиться претендентом на посаду викладача для підтвердження своєї професійної придатності;

– *показове* – відкрите заняття, яке проводиться з метою демонстрації передових методик викладання, використання новітніх освітніх технологій, як своє-

рідна школа передового досвіду.

За Положенням [11], відкрите навчальне заняття оголошується заздалегідь та доступне для всіх бажаючих, проте були визначені суб'єкти та періодичність здійснення моніторингу занять і контрольних заходів (табл. 1).

Таблиця 1

Суб'єкти та періодичність моніторингу занять і контрольних заходів

Суб'єкт моніторингу	Нормативи періодичності моніторингу
Члени науково-методичної ради університету	не менше одного заняття (або контрольного заходу) за семестр
Працівники навчального та навчально-методичного відділів	не менше одного заняття на місяць
Декани факультетів, їх заступники, члени методичних комісій напрямів підготовки (спеціальностей), представники студентського самоврядування	не менше двох занять (або контрольних заходів) викладачів факультету за семестр
Завідувачі кафедри та їх заступники	не менше трьох занять (або контрольних заходів) викладачів кафедри за семестр
Лектори потоків	не менше одного заняття кожного викладача, що проводять лабораторні, практичні та інші види занять на потоці

Відкрите заняття вважається таким, що відбулося, якщо на ньому були присутні не менше трьох відвідувачів, включаючи завідувача кафедри (його заступника з методичної роботи).

Критерії проведення відкритих занять були визначені окремо для лекцій (табл. 2) та для практичних, семінарських і лабораторних занять (табл. 3).

За результатами проведення відкритих лекцій може бути винесене рішення про клопотання перед ректором (вченою радою факультету та/або університету) щодо:

- заохочення викладача;
- рекомендації викладача на заміщення вакантної посади;
- позбавлення права ведення занять відповідного виду;
- надання права ведення занять відповідного виду.

Критерії якості відкритої лекції

Групи критеріїв		
Організаційна складова	Методична складова	Якість викладення матеріалу (ораторське мистецтво)
Наявність плану	Науковість (використання останніх досягнень в галузі науки, технології виробництва тощо)	Доступність
Наявність конспекту лекцій/навчального посібника тощо	Внутрішньопредметні й міжпредметні зв'язки	Цілісність і логічна послідовність (вступ, основна та заключна частини)
Відповідність робочій програмі	Зв'язок матеріалу з майбутньою професійною діяльністю	Культура мови, дикція
Дотримання регламенту	Застосування активних методів навчання (вказати, яких саме)	Взаємозв'язок викладача з аудиторією
Використання унаочнення	Завдання щодо самостійного опрацювання	
Використання сучасних технічних засобів навчання	Результати вибіркового ознайомлення з конспектами лекцій студентів	
Використання комп'ютерних технологій		
Рівень підготовки студентів до заняття		

Таблиця 3

Критерії якості відкритого практичного (семінарського, лабораторного) заняття

Групи критеріїв	
Організаційна складова	Методична складова
Наявність плану	Науковість (використання останніх досягнень в галузі науки, технології виробництва тощо)
Відповідність робочій програмі	Внутрішньопредметні й міжпредметні зв'язки
Забезпечення заняття методичними вказівками	Зв'язок матеріалу з майбутньою професійною діяльністю
Дотримання регламенту	Форми роботи зі студентами (фронтальна/групова/індивідуальна робота)

Облік відвідування студентів	Застосування активних методів навчання (вказати, яких саме)
Використання унаочнення, обладнання (перерахувати)	Активність та правильність дій студентів
Використання сучасних технічних засобів навчання (вказати)	Допомога викладача студентам при виконанні завдань, надання консультацій тощо
Використання комп'ютерних технологій	Завдання щодо самостійного опрацювання
Перевірка знань, умінь та навичок студентів (опитування, тести, вирішення задач, інше)	Методика організації самостійної роботи студентів та її ефективність
Інструктаж та видача завдань студентам	Рівень набуття практичних навичок роботи
Дотримання студентами правил техніки безпеки	Результати вибіркового ознайомлення з конспектами студентів (зошитами/ бланками для лабораторних робіт)

Результати проведення відкритих занять, відображені у відгуках та витягах з протоколів засідань кафедр, аналізуються методичною комісією за напрямом підготовки (спеціальністю) та навчально-методичним відділом. На їх підставі методична комісія і навчально-методичний відділ розробляють заходи щодо вдосконалення навчального процесу університету та надають їх для схвалення науково-методичній раді раз на семестр.

При оцінці педагогічної майстерності викладачів враховуються:

— дотримання структури занять: акцентування організаційного моменту, наявність навчальної та психологічної мотивації, зв'язку з професією та життям, читання лекцій з актуалізацією та закріпленням матеріалу тощо;

— раціональність розподілу часу на заняттях;

— використання активних, нетрадиційних методів та форм проведення занять, відсутність монотонності подання матеріалу;

— рівень підготовки до заняття: наявність дидактичного матеріалу, плану та конспекту заняття;

— ступень володіння матеріалом;

— вміння підтримувати увагу тих, що навчаються;

— наявність індивідуального підходу до студентів;

— організація самостійної роботи студентів;

— виразність речі, вміння правильно розставити акценти у процесі подання інформації.

Протягом весняного семестру 2011-2012 навчального року та осіннього семестру 2012-2013 н.р. навчально-методичним відділом проводився моніторинг навчального процесу: моніторинг викладацької діяльності. За період з лютого по квітень 2012 року згідно з «Графіком проведення відкритих занять викладачами університету», було відвідано у лютому місяці 21 відкрите заняття, з них –

16 лекційних (4 пробних та 12 показових) та 5 практичних (2 пробних та 3 показових) викладачами, які працювали на 8 факультетах та 15 кафедрах НУВГП. У березні та квітні 2012 року відвідано 15 відкритих занять, з них – 12 лекційних (2 пробних і 10 показових) та 3 практичних (2 пробних і 1 показове). В осінньому семестрі 2012-2013 н.р. вибірково відвідано 10 відкритих занять.

Основним видом навчальної роботи в університеті є лекція, яка створює фундаментальну базу знань студентів з кожної дисципліни, що передбачена навчальним планом [10]. Тому від викладача вимагається наблизити навчальний процес до умов професійної діяльності, сприяти обмінові знаннями, досвідом, щоб не утверджувалася думка, що лекція привчає до пасивного, некритичного сприйняття чужих думок. Викладач повинен уміти досліджувати навчально-виховний процес, розуміти його суперечності й рушійні сили, застосовувати наукові методи до його організації і здійснення. Завдання викладача полягає в тому, щоб у ході навчальної діяльності використовувати систему завдань, які мають підвищений ступінь складності та сприяють розв'язанню певної проблеми. Як справедливо зазначають науковці [4], «відсутність у викладачів чіткого бачення мети свого навчального предмета значною мірою негативно впливає і на мотиваційно-стимулюючий компонент педагогічного процесу». Компетентність викладача розглядається саме як сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію.

Використання інтерактивних методів під час лекції є ефективними засобами активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, що спрямовані на розвиток у майбутніх фахівців самостійного мислення, формування творчих умінь нестандартного розв'язання певних професійних проблем з метою вдосконалення навичок професійного спілкування.

Як показали відвідування відкритих занять, в процесі підготовки майбутніх фахівців викладачі університету на лекціях використовують такі методичні засоби інтерактивних технологій, які дають змогу проводити наступні види лекційних занять: інтерактивні та проблемні лекції, а також лекції на основі мультимедійних технологій тощо.

Сучасний рівень підготовки студентів орієнтує викладача на перехід від педагогічного традиціоналізму до впровадження нових форм і методів проведення лекційного заняття. З цією метою викладачі НУВГП запроваджують читання інтерактивної лекції замість традиційної, яка, як правило, має суто інформаційний характер і побудована переважно на творчій активності викладача, а не студента. Інтерактивна лекція дозволяє поєднати керівну роль викладача з високою активністю студентів на основі використання сучасних інтерактивних технологій.

На відміну від традиційної, інтерактивна лекція [4, 5] зводить до мінімуму монолог викладача, а надає перевагу діалогу лектора і студента, під час якого студенти поступово набувають необхідних знань. Інтерактивна лекція має не суто інформаційний характер, а здебільшого проблемний і пошуковий. Особливостями інтерактивної лекції є активізація мислення і поведінки студентів, яка має довготривалий характер протягом всього лекційного часу; самостійність

навчання та прийняття рішень студентами; постійна взаємодія викладача і студентів.

Перевагами інтерактивної лекції є можливість опрацювання великого масиву інформації, налагодження оперативного зворотного зв'язку зі студентами, інтенсифікації педагогічної праці, мобілізація мислення, знань та умінь студента, реалізація інтерактивних методів навчання, досягнення високих результатів навчальної діяльності [9].

Впровадження інтерактивних методів навчання в навчальний процес ВНЗ сприятимуть реалізації завдань сучасної освіти та входження в єдиний європейський освітянський простір.

Ефективність засвоєння навчальної дисципліни значно підвищується за рахунок впровадження мультимедійних технологій, можливості яких важко переоцінити. Інформаційні технології змінюють традиційні підходи до вирішення завдань навчання.

Використання відеофільмів та анімації значно посилюють навчальний ефект. Саме фільм, або невеликий навчальний фрагмент, найбільшою мірою сприяє візуалізації навчального процесу, надання анімаційних результатів, імітаційному моделюванню різних процесів під час навчання. У цілому мультимедіа є виключно корисною та плідною навчальною технологією завдяки притаманній їй якості інтерактивності, гнучкості та інтеграції різноманітних типів мультимедійної навчальної інформації.

Як показує практика, використання мультимедійного супроводу істотно покращує сприйняття й осмислення питань, що розглядаються студентами, створює більш комфортні умови для аудиторної роботи студентів та викладачів, що дозволяє істотно підвищити ефективність навчального процесу. Це було відмічено студентами під час анкетування для оцінювання роботи викладачів.

При створенні більшості лекцій з навчальних дисциплін в НУВГП використовувалася програма Microsoft Power Point, яка не потребує спеціальних знань, проста в роботі. В той же час вона допомагає ілюструвати лекційний матеріал як статичними картинками, схемами, фото, так і анімаціями, які дозволяють поетапно розписати хід складних процесів. За допомогою презентацій викладач легко виводить на екран складні формули, об'ємні рівняння, таблиці, зображення тощо. Слід зауважити, що мультимедійна презентація може досягти максимального навчального ефекту, якщо вона є осмисленим цілісним продуктом, самостійною дидактичною одиницею, а не випадковим набором слайдів. Моніторинг відкритих лекцій дозволив узагальнити правила, якими слід керуватися під час створення лекцій із застосуванням мультимедіа:

- зміст, глибина та обсяг навчальної інформації повинні відповідати пізнавальним можливостям студентів, враховувати їхню інтелектуальну підготовку та вікові особливості;
- слайди презентації повинні містити тільки основні моменти лекції (основні визначення, схеми, анімаційні та відео фрагменти, що відображають сутність явищ, що вивчаються). В багатьох випадках викладачі перевантажують текстові слайди інформацією;
- під час відбору матеріалу для зорового ряду опису моделі потрібно уни-

кати дальніх планів і дрібних деталей;

- виділяти найбільш важливі моменти, використовуючи напівжирний чи курсивний шрифт;

- загальна кількість слайдів не повинна перевищувати 20-25;

- не варто перенавантажувати слайди різноманітними спецефектами, інакше увага студентів буде зосереджена саме на них, а не на інформаційному наповненні слайда;

- на рівень сприйняття матеріалу великий вплив має кольорова гама слайда, тому необхідно підібрати правильне забарвлення презентації, щоб слайд добре «читався»;

- необхідно чітко розрахувати час на показ того чи іншого слайда, щоб презентація була доповненням до лекції, а не навпаки.

Перехід від прослуховування навчального матеріалу до активного його засвоєння досягається також із застосуванням проблемних лекцій. Проблемна лекція ставить за мету розвинути творчі здібності студента, спрямувати його в напрямку здобуття нових знань через власну ініціативу та активність у навчанні.

Проблемний виклад лекції змінює роль викладача і перетворює його з традиційного лектора, який бере на себе подання всієї системи знань з обраної теми, на викладача-консультанта, який консультує студентів щодо розв'язання визначеної проблеми. Стиль викладання при цьому передбачає співробітництво, співтворчість, ґрунтується на відносинах довіри між викладачем і студентом, їх спільній діяльності, професійному вдосконаленні обох сторін [3, 12]. Лекторами університету були створені умови для ініціативи та саморозвитку студентів, які не тільки відтворювали набуті знання, але й перетворювали їх на знаряддя для вирішення певної проблеми. Такі лекції переконують, що тільки творчий викладач може виховати творчо працюючого фахівця.

Під час моніторингу були виявлені не тільки позитивний педагогічний досвід, який заслуговував розповсюдження, а й порушення у плануванні відкритих занять, які привели до фактично формального їх проведення та унеможливили передачу передового педагогічного досвіду, підвищення кваліфікації викладачів. Результати моніторингу розглядалися на засіданні ректорату університету, на підставі рішень якого були вжиті необхідні адміністративні заходи. Крім того, дотримання вимог Положення [11] поки що розглядалося лише при підготовці студентів за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавр та магістр, тоді як у структурних підрозділах університету здійснюється підготовка молодших спеціалістів. Окремим об'єктом моніторингу слід визначити проведення занять зі студентами за інтегрованими навчальними планами, щоб урахувати їх різний вхідний рівень та досягнути необхідного рівня компетенцій на виході.

Висновки.

Проведення моніторингу відкритих занять спрямовано в першу чергу на систематичний аналіз показників педагогічної майстерності викладачів. Моніторинг педагогічної майстерності викладачів оцінюється на основі оцінки наявності критеріїв, визначених для контролю лекційних та семінарських, практичних занять і лабораторних робіт.

Основним досягненням проведеного моніторингу відкритих занять було сприяння самоаналізу, самооцінці викладачем власної діяльності та діяльності, спільної зі студентами. Саме реформування навчання на принципах взаємодії, співробітництва і співтворчості дасть змогу формувати по-новому взаємини під час пізнавальної діяльності у системі «викладач-студент», перебороти авторитаризм у практиці педагогів, формалізм у підготовці майбутніх фахівців і відтворити модель навчання, що ґрунтується на принципах співробітництва та співтворчості.

Практика моніторингу відкритих занять в університеті повинна бути розповсюджена на всі його навчальні підрозділи (ВНЗ I-II рівня акредитації) і здійснюватися на однакових засадах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анненкова І.П. Моніторинг якості освіти у ВНЗ// Ел. ресурс: <http://e-learning.onu.edu.ua/stati/pedagog-ka-visho-shkoli/an-nkova-p-mon-toring-jakost-osv-ti-u-vnz.html>.

2. Дуткевич Т.В. Психологічні основи використання інтерактивних методів навчання у процесі підготовки спеціалістів з вищою освітою // Використання інтерактивних методів та мультимедійних засобів у підготовці педагога: зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський: Абетка – Нова, 2003. – С. 26 – 33.

3. Енциклопедія освіти /Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

4. Жовта І. Якість науково-педагогічних кадрів вищої школи України //Вища школа. – 2003. – № 5. – С. 27 –30.

5. Кашлев С.С. Технология интерактивного обучения /Мн.: Белорусский верасень, 2005. –196 с.

6. Лихачев Б.Т. Педагогика. Курс лекций. – М.: ВЛАДОС, 2010. - 648 с.

7. Лукіна Т.О., Патрикеева О.О. Моніторинг якості освіти: теорія і практика. К.: Плянди.2005.– 111 с.

8. Моніторинг якості вищої освіти: дефінітивний аналіз// Ел. ресурс www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vpm/2012_10/Annenk.pdf

9. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. /З.Н.Курлянд, Р.І.Хмельюк, А.В.Семенова та ін.; За ред. З.Н. Курлянд. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – 495 с.

10. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, затв. наказом МОНУ N 161 від 2.06.93 р.// Ел.ресурс <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93>

11. Положення про відкриті заняття //Додаток до розпорядження ректора НУВГП 07.07.2011р., № 37, – 3 с.

12. Фіцула М.М. Педагогіка: Наукова допомога для студентів вищих педагогічних учбових закладів – К., "Академія", 2002. – 402с.

13. Ягупов В.В. Педагогіка: навч. посібник. – К.: Либідь, 2003. – 560с.